

Çıldırılı Âşık Şenlik'in Hikâyeciliği

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN

1850 yılında, bugünkü coğrafi bölünme içerisinde Ardahan ilimizin Çıldır ilçesinin Suhara (Yakınsu/Âşık Şenlik) beldesinde doğan Şenlik'in asıl adı Hasan'dır. 14 yaşında bade içen Şenlik, hayatının büyük bir kısmını doğup büyüdüğü çevrede geçirmiştir. Onunla ilgili kaynaklar okuryazar olmadığından söz ediliyorsa da o iyi bir din eğitimi almış olduğu şiirleri ve hikâyeleri okunduğunda kolaylıkla anlaşılabilir (Kırzioğlu 2000: 162). Şenlik 1913 yılında vefat etmiştir.

Şenlik, Türk edebiyatına yüzlerce şiirin yanı sıra üç de güzel hikâye bırakmıştır. Şiirleri arasında koşma, destan ve sicillemeleri yeniliklerle doludur.

Çıldırılı Âşık Şenlik üzerinde bir doktora tezi (Aslan 1975), bir bibliyografya çalışması (Alptekin 1989) ve onlarca kitap ile yüzlerce makale yazılmıştır. Yine 1997 yılında dönemindeki adıyla Kültür Bakanlığımızın himayesinde bir sempozyum düzenlenmiş ve ilgili bildirimler 2000 yılında yayımlanmıştır (*Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri*, 2000). Ne yazık ki bu kadar önemli bir âşığımız orta öğretim ve lise Türkçe ve edebiyat ders kitaplarına girememiştir. İnşallah onun güzel destanları, koşmaları, bundan sonraki ders kitaplarına girer ve bizim insanımız böylece usta âşığımızı daha yakından tanıma fırsatı bulur.

Çıldırılı Âşık Şenlik'in hikâyeleri ve hikâyeciliği üzerinde yukarıda da belirttiğimiz gibi Ensar Aslan bir doktora tezi hazırlamıştır. Buradaki üç hikâyeyi de bölgenin âşığı İslâm Erdener anlatmıştır. Bunların dışında onun hikâyeciliği ile ilgili olarak bilimsel anlamda 1997 kongresinde beş bildiri sunulmuştur. Bunlar kitaptaki sırasıyla Alptekin (1-10), Aslan (41-48), Cemiloğlu (49-58), Özarslan (229-236) ve Taşlıova (237-250)'ya aittir. Bu bildirimlerin de büyük çoğunluğu onun *Latif Şah Hikâyesi* üzerine kurulmuştur. İşte biz bu bildirimizde onun diğer hikâyeleri (Salman Bey ile Turnatel Hanım, Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan) üzerinde durmaya çalışacağız.

Bilindiği gibi halk hikâyesi adını verdiğimiz nazım-nesir karışımı anlatmaların ilk örnekleri 16. yüzyılın başından itibaren görülmeye başlar. Yine bu

Çıldırılı Âşık Şenlik'in Hikâyeciliği

ilk örnekler yaşayan âşıkların hayatı etrafından teşekkül etmiş olan hikâyelerdir. Aşağıdaki hikâyeleri örnek olarak verebiliriz:

Cahan: 16. yüzyılda Azerbaycan'da yaşamıştır. Hayatı etrafında *Caban (Ciban) ve Abdullah* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Âşık Garip: 17. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. Hayatı etrafında *Âşık Garip (Garip İle Senem)* halk hikâyesi oluşmuştur.

Âşık Tahir: 17. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Hayatı etrafında *Tabir ile Zühre* halk hikâyesi oluşmuştur.

Ercişli Emrah: 17. yüzyılda Van ilinin Erciş ilçesinde yaşamıştır. Hayatı etrafında *Ercişli Emrah ile Selvi Han* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Kerem Dede: 17. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Hayatı etrafında *Kerem ile Aslı* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Kurbanî: 16. yüzyılda Güney Azerbaycan'ın Diri köyünde doğmuştur. Hayatı etrafında *Kurbanî ve Peri* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Tufarkanlı Âşık Abbas: 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın ilk yarısında Tufarkan'da yaşamıştır. Hayatı etrafında *Tufarkanlı Âşık Abbas ve Gülgez Peri* adlı bir halk hikâyesi oluşmuştur.

Âşık Şenlik'in yaşadığı coğrafyada vatanî görevi sırasında derlemeler yaparak halk hikâyeleriyle ilgili kitap hazırlayan Pertev Naili Boratav'ın ifadesiyle, "*Dede Korkut Hikâyeleri destandan halk hikâyesine geçişin ilk basamağını teşkil eden eser.*" olup onun da yazıya geçiriliş tarihi 16. yüzyılın başıdır. Demek ki Türk edebiyatında halk hikâyesi dediğimiz metinlerin 400 yüz yıllık bir geçmişi vardır.

Çıldırılı Âşık Şenlik'in doğduğu ve 63 yıllık ömrünü geçirdiği dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun *hasta adam* ilân edildiği bir devredir. Şenlik doğmadan önce doğu illerimiz içerisinde önemli bir yeri olan Kars ve Ardahan Ruslar tarafından işgal edilmiş, insanlar yakılmış, bu olaylar üzerine ağıtlar düzülmüş, destanlar söylenmiştir. Hele bu savaşlar içerisinde birisi vardır ki Türk insanının hafızasından hiç silinmeyecek olanıdır. İşte o 93 savaşlarına en güzel destanı yine yörenin âşığı Şenlik söylemiştir.

Şenlik'in döneminin daha iyi anlaşılabilmesi için etkili olan bir başka faktör yörenin coğrafyasıyla ilgilidir. Şenlik'in yaşadığı coğrafyada hayat zordur, kış uzundur, yollar geçit vermez. Biz bu coğrafyada bir gece 90 bin askerimizi şehit verdik dersem herhâlde mesele daha iyi anlaşılır. Böylesine zor tabiat şartlarında ne yapılır? Şimdiki gibi iletişim araçları dediğimiz televizyon yok, radyo yok. Tiyatro desem, insanın gülesini getirmeyin der gibisiniz. Roman, hikâye desem, daha Türk edebiyatına yeni girmiş. O zaman ne yapılır, hikâye anlatan bir âşık bulunur ve onun sazının telinden dökülen nağmelerle uzun

kış gecelerinde hoşça vakit geçirilir. Burada hatırlatacağımız bir husus daha var. O da hürriyetini kaybetmiş insanlar, nasıl olur da aşk hikâyeleri dinlerler? Dinlerler çünkü bir yıl değil, iki yıl değil dile kolay tam kırk yıl bu coğrafya esaret görmüş. Ne yapacaksınız, hayat devam ettiğine göre hikâye anlatma da hayatın bir parçası olarak devam etmiş.

Şenlik Baba'nın âşıklık ve hikâyeciliğinde bir etken daha vardır. O da döneminde yaşayan Narmanlı Sümmanî ve Göyçeli Âşık Elesker'le bir ölçüde rekabet etmesidir. Bilindiği gibi âşıkların ünü duyuldukça ustalar birbirini ziyaret etmekte, hünerlerini göstermektedirler. Kısacası Şenlik'in hikâye anlatmasında etkili olan en önemli faktör biraz da Doğu Anadolu Bölgesinde âşıklık geleneği içerisinde önemli bir yeri olan hikâye tasnif etme ve anlatma yatmaktadır.

Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan Hikâyesi

Şahoğlu Şah Abbas'ın Deli Becan adında bir pehlivanı vardır.

Bu pehlivanın sırtını hiç kimse yere getirememiştir. Abbas, çocuksuzluk derdi çekerken Mısır Kralı ordusuyla Isfahan'a baskın yapmak ister. Haberi alan Şah Abbas, ordusunun başında sefere çıkar.

Bir süre sonra Isfahan'a dönen Şah Abbas, cariyesi Gülenaz ile gizlice evlenir. Bu evlilikten hamile kalan Gülenaz'ın durumu çok geçmeden Abbas'ın hanımı Perçem Sultan'a bildirilir. Bunun üzerine Perçem Sultan görevlendirdiği bir cadıdan Gülenaz'ı öldürmesini ister. Gülenaz'ın yanına gelen cadı, doğan çocuğu ve babası Şahoğlu Şah Abbas tarafından hediye edilen hatem yüzüğünü de alarak Kandehar'a doğru yola çıkar. Orada birkaç gün yaşayabilen cadı, çocuk ve yüzük hakkında bildiklerini açıklayıp ölür.

Çocuk, üç yaşına geldiği zaman adı Kandehar Padişahı tarafından Sevdakâr Şah olarak konur. Öğrenimini tamamlayan Sevdakâr Şah, bir gün çocuklarla "aşık" oynarken; "Gidip ihtiyar babasına yardım etmez." denilmesi üzerine üvey babasına yardım etmeye başlar. Beğman adındaki üvey babanın bahçesi de, Kandehar Şahı'nın kızının sarayına yakındır.

Şahın kızı Gülenaz Hanım, günün birinde bahçede gezinirken Sevdakâr Şah'la karşılaşır ve ona bir görüşte âşık olur. Fakat, kızın bir bahçıvan çırağına âşık olması ailesi tarafından hoş karşılanmaz. Gülenaz'ın isteği üzerine süt ninesi birkaç defa Sevdakâr'ın olduğu bahçeye gelmesine rağmen Sevdakâr buralara uğramaz... Günün birinde Gülenaz Sultan, bahçeye gelince Sevdakâr kızın güzelliği karşısında neye uğradığını şaşırır ve bayılır. Ayıldıktan sonra süt ninenin eşliğinde saraya gelen Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan, muratlarına ererler. Aynı günlerde Kandehar Padişahı'nın veziri ölür, yerine de Beğman vezir olur.

Çıldırılı Aşık Şenlik'in Hikâyeciliği

Beğman, saray çevresi tarafından kışkırlanmaktadır. Bu yüzden ona çeşitli tuzaklar kurulur. Bunlardan birisi de padişahın hazinesinin soyulmasıdır. Bu olay üzerine Beğman ve bütün yakınları zindana atılır. Fakat, sadece Sevdakâr, daha önce aldığı bir ferman yardımıyla hem ölümden kurtulur, hem de başvezir olur. Başvezirin isteğiyle de Beğman ve akrabaları serbest bırakılır.

Beğman'ın anlatmasıyla da Sevdakâr'ın asıl kimliği ortaya çıkar, ardından da Sevdakâr, babası Şahoğlu Şah Abbas'ın yanına gitmek üzere İsfahan'a yolcu edilir. Ayrılmadan önce Gülenaz'ın yanına gelen Sevdakâr ondan bir yüzük alır.

Babasının sarayına gelen Sevdakâr, Şahoğlu Şah Abbas'a kendisini ve başından geçenleri anlatır. Bunun üzerine çiftlerin gıyabında İsfahan'da kırk gün, kırk gece süren düğün yapılır.

Sevdakâr, padişah olduktan sonra veziriyle birlikte Kandehar'a gider. Bu arada Gülenaz'ı Sevdakâr'a vermek istemeyen baba gizlice kızını Tahran Şahı'na verir. Bu durum ise en çok Sevdakâr'ı rahatsız eder.

Haber alan Sevdakâr, vezir Allahverdi ve Deli Becan'la birlikte Tahran'a doğru yola çıkar. Yolda harambaşını öldüren üç arkadaş, günün birinde Tahran'a ulaşırlar. Bu arada istediği kişiyle evlenemeyen Gülenaz da, yataklara düşmüş ve derdine kimse çare bulamamıştır. Derviş kıyafetinde saraya çıkan Sevdakâr'ın veziri, hanımının derdine çare bulabileceğini söyler. Gülenaz'a kendini tanıtan vezir, nasıl kaçacaklarını da anlatır. Birkaç gün sonra Sevdakâr'la birlikte saraya çıkan vezir, iki sevgiliyi kavuşturur. İki sevgili hasret giderirken Tahran Padişahı'nın kız kardeşi Zöhre Sultan, tarafından görülür. Fakat, Sevdakâr'ın yalvarması üzerine Zöhre Sultan, susmayı tercih eder.

Bir gece Gülenaz'ı kaçıran üç arkadaşın ardından Tahran Şahı, asker çıkartır. Fakat, Deli Becan'ın kahramanlığı karşısında İran ordusu dağılır. Birkaç gün sonra İsfahan'a gelen Sevdakâr ile Gülenaz Sultan'a kırk gün, kırk gece düğün yapılır. Gülenaz'ın cariyelerinden birisi de Sevdakâr'a gönlünü kaptırdığı için Gülenaz'ı yok etmek ister. Yahudi bezirgânla anlaşan cariyeye, hile ile Gülenaz'ı sandığa kapatır ve Tahran'a gönderir. Bu arada Zöhre Sultan da Tahran-İsfahan arasında haramîliğe başlamıştır. İsfahan'dan gelen Yahudi Bezirgân'ı da soyan Zöhre Sultan, tesadüfen sandığın içinde Gülenaz'ı bulur. Gülenaz ile Zöhre, başlarından geçenleri birbirlerine anlatırlar. Bu arada Sevdakâr ile arkadaşları da bezirgânın ardından gelmektedirler. Onlar da Arap kıyafetindeki Zöhre'ye yakalanırlar.

Zöhre Sultan, Sevdakâr ile Gülenaz Hanım'ı birbirine kavuşturur. Kendisi de elbisesini değiştirerek kimliğini açıklar. Daha sonra hep birlikte İsfahan'a gelirler.

Yeniden kırk gün kırk gece düğün yapılır ve hasretler murada ererler.

(Aslan 1975: 308-352).

Hikâye, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinde yaygın olarak anlatılmaktadır. Hikâye öğrenci (Özmen, 1970) tezinin dışında bazı kaynaklarda da bulunmaktadır (Olçay vd., 1988; Aslan, 1992).

Hikâye; Isfahan, Kandahar ve Tahran merkezli olarak oluşmuştur. Bu şehirlerden Isfahan ve Kandahar hikâye geleneğine uygun olarak seçilen şehirlerdir. Ancak Tahran bizim halk hikâyeciliği geleneğimize pek de uygun olmayan bir şehirdir.

Şahoğlu Şah Abbas Türk halk hikâyeleri içerisinde Isfahan Şahı olmanın yanında adalet anlayışıyla da öne çıkan bir kahramandır. Pehlivanı Deli Becan'a gelince bu kahraman tipi çok eski bir Türk geleneğinin günümüze yansımından başka bir şey değildir. *Koroğlu'nun delileri, Deli Karçar, Deli Dumrul* gibi kahramanlar nasıl daha önceki hikâyelerde kullanılmışsa hikâyenin musannifi Şenlik de bundan etkilenecek kahramanlarından birisine Deli Becan adını takmıştır. Burada Şeyh Edebali'ye ait olduğu söylenen bir sözü de hatırlatmak isteriz: *Atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli derler*. Kısacası burada "deli" kahraman, yiğit demektir.

Doğu hikâyelerinde gördüğümüz gizli cariye bey ilişkisi bu hikâyede de önemli bir yer tutmaktadır. Şahoğlu Şah Abbas gibi güçlü, adaletli bir bey karısını aldatacak ve eşinin cariyesi Gülşah'la ilişkiye girecek ve ardından gidip de gelmemek var dercesine parmağında yılların vergisiyle alınan *hatem* yüzüğü doğacak çocuğun geleceği için cariyeye bırakacak. Bu bize pek mantıklı gelmeyen bir aşk gibi geliyor.

Doğumdan sonra kadının Şahoğlu Şah Abbas'ın sarayından uzaklaştırılması da pek akla yatkın değildir. Kocaman Gevher Sultan, Gülşah cariyeyi bertaraf edemeyecek, öyle mi? Elbette hayır! Burada Gülşah'ı öldürmek amacıyla tutulan cadı kadının çocuğu Kandahar'a götürmesi cami avlusunda sabah namazına gelen bağbana verilmesine kadar masal özellikleri yönüyle değerlendirebileceğimiz kısımlardır.

Aşık oyunu Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu Bölgesinin değişmez çocuk oyunlarından. Aynı oyun Hazar Denizi'nin doğusundaki Türk devlet ve topluluklarında da vardır. Zaten olayın geçtiği Kandahar da bugünkü Afganistan sınırları içerisinde. Aşık oyununun sırasında "*Gidip ihtiyar babasına yardım etmez.*" denilmesi üzerine genç Sevdakar'ın babası zannettiği Begman'a yardıma koşması Türk hikâye ve masallarının değişmez motiflerindedir. Aynı motif Uşun Koca Oğlu Seğrek hikâyesinde de geçmektedir. İhtiyar Begman bir süre sonra vezirlikle ödüllendirilir. Ancak padişah ve Begman vezir gezmeye çıktıklarında bir elma ağacına tırmanma da Begman padişahın

Çıldırılı Âşık Şenlik'in Hikâyeciliği

sırtından elma ağacına çıkmak ister. Bu husus ise Sevdakâr için kabul edilebilir durum değildir. Çünkü bir vezirin padişahın sırtına tırmanması hiçbir zaman akla ve mantığa uygun değildir.

Hikâyede modern unsur diyebileceğimiz *vekâlet bırakmak* (Aslan 1975: 309), *otel* (Aslan 1975: 333), *balkon* (Aslan 1975: 323) gibi kavramlarla da karşılaşırız. Bu hususları Şenlik'le değil hikâye anlatıcısı İslâm Erdener'in üslubuyla değerlendirmekte yarar vardır.

Halk hikâyelerinin içerisinde deyim ve atasözlerine de rastlanmaktadır. Bu hikâyede pek çok deyim [*Ocağı dikilmiş* (Aslan 1975: 318), *tilki ölümüne yatmak* (Aslan 1975: 339) *bağrı taş olmak* (Aslan 1975: 351)] rastlamamıza rağmen atasözünü bir dörtlüğün içerisinde buluyoruz.

Gel seninle halallaşab ayrılab

Feleb saldı bizi, cüda sevdiğim

Gözden irab oldub, gönülden uzab

Alısf yanerem oda sevdiğim (Aslan 1975: 325).

Daha çok masallarda karşılaştığımız kalıplaşmış ifadeler Latif Şah Hikâyesine göre bu hikâyede daha azdır. *Padişahım benim dileğim senin canının sağlığı* (Aslan 1975: 322), *Ver elini Kandahar şebri deyif getmekte olsunlar* (Aslan 1975: 329), *hekâyemiz burda pittî, Allah cümle alemin miradını versin* (Aslan 1975: 352), vb.

Burada üzerinde durmamız gereken bir başka husus Tahran Sultanı'nın kız kardeşi Zöhre Sultan'dır. Zöhre Sultan aslında Gülenaz ile Sevdakâr'ın kavuşmasında önemli rolü olan bir kızdır. Onun derdi de Sevdakâr'dır. Zöhre Sultan'ın bir hastalığı vardır ki bir nüksettiğinde tam kırk gün yatmaktadır. Zöhre Sultan böyle bir durumda iken Gülenaz ile Sevdakâr kaçarlar. Vakti gelince iyi olan Zöhre, Arapüzengi kıyafetine bürünüp yol kesmeye başlar. Buradaki Arapüzengi tipi yukarıda bahsettiğimiz deli tipinden başka bir şey değildir. Aslında dünya güzeli bir kız olan Arapüzengi tipi insan başından kale yapmıştır. Bu motifi Şah İsmail, Yaralı Mahmut, Kirmanşah gibi halk hikâyeleri ile *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de görüyoruz.

Üzerinde durulması gereken önemli motiflerden birisi de sandığa koymadır. Ancak bildiğimiz hikâyelerde sandığa kapatılan kahraman ırmağa (göl, deniz, çay, vb.) bırakılır. Burada ise kız bir sandığın içerisinde *gecaveye* (.....) yüklenmekte ve Tahran'a doğru gönderilmektedir. Bu sandığı elde eden ise Arapüzengi görünümündeki kahraman Zöhre Sultan'dır. Zöhre Sultan'ın kahramanlıkları da hikâyemize yeni bir renk katmıştır.

Çıldırılı Âşık Şenlik'in hikâyelerinin en önemli özelliklerinden birisi de hikâyeler tamamlandığında tarih düşürülmesi ve dörtlük sayısının bildirilmesi-

dir. Nitekim sınıflandırdığı üç hikâyesine tarih düşürmüştür. Sevdakâr Şah Hikâyesi için düşürülen tarih aşağıdadır:

Bu bir hikâyedir tesvir yazıda

Yüz elli dört kıta tasnif özümde

Tarih min iki yüz doksan dokuzda

Gul Şenliğ'in vesfi halı deyersen (Aslan 1975: 351).

Sevdakâr Şah hikâyesinin konusunu, Ensar Aslan, “Şah Abbas’la ilgili olarak anlatılan bir kıssa.” (Aslan 2000: 45) olarak değerlendirirken, Şeref Taşlıova, “Kendi duygusunu anlatmış.” (Taşlıova 2000: 247) diyerek olayı biraz daha farklı yöne çekmiştir.

Salman Bey ile Turnatel Hanım Hikâyesi

Çin-Maçin ülkesinin Payitaht şehrinde Alhan adında bir padişah yaşamaktadır. Onun 14-15 yaşlarında Salman Bey adında bir oğlu vardır. Günün birinde Salman Bey’e dervişler, üç bade içirirler. Bunlardan biri de Hatem Şahı’nın kızı Turnatel Hanım içindir. Dervişler aynı badeyi Turnatel Hanım’a da içirmişlerdir. Bunun üzerine Turnatel Hanım sararıp solmaya başlar. Babasının çağırdığı hekimler, onun derdine derman bulamazlar. Nihayet Turnatel Hanım, başından geçenleri babasına anlatır. Eyyam Münecim de kızın anlattıklarını doğrulayınca Turnatel Hanım, sevgilisinin yanına göndermeye karar vermiştir.

Turnatel Hanım, yola çıktığı anda Salman Bey de durumu babasına anlatmış ve o da gurbete çıkmıştır. Yolu üzerindeki bir şehri Turnatel Hanım’ın memleketi zanneden Salman Bey, orada Gevher Hanım’a âşık olur. Oysa Gevher Hanım nişanlıdır. Ancak, iki âşık yine de gizli gizli buluşurlar. Bu şekilde uzun süre kalamayacağını anlayan Salman Bey, Gevher Hanım’ı kaçıtır. Kaçan iki âşık Payitaht şehrinde dinlenirlerken Celal Vezir ordusuyla bunlara yetişir. İki âşık ile ordu arasında yapılan savaşı, Salman Bey kaybeder ve Gevher Hanım esir düşer. Duruma çok üzülen Salman Bey, Gevher Hanım’ın ardından Payitaht şehrine gelir ve orada Hak âşığı olduğunu ispat eder. Bunun üzerine Gevher Hanım ile Salman Bey’e 40 gün, 40 gece düğün yapılır. Bir alay askerle de Payitaht şehrine gönderilir.

Günler böyle geçip giderken Salman Bey’in kayın babasının veziri Celal Vezir, Salman Bey’i öldürtmeye karar verir. Bu karar üzerine de Gaddarüzengi, Salman Bey’i öldürmek için Payitaht şehrine doğru yola çıkar. Salman Bey’in çadırı etrafına pusu kuran Gaddarüzengi, Salman Bey’in yerine Gevher Hanım’ı yaralar. Bir müddet sonra da Gevher Hanım ölür. Duruma çok üzülen Salman Bey, yanık yanık türküler söylerken Gevher Hanım’ın annesi Senem Hanım da Payitaht şehrine gelir. Kızının ölüm haberi onu çok üzer.

Çıldırli Âşık Şenlik'in Hikâyeciliği

Bu arada Salman Bey'le bade içen Turnatel Hanım da, sevgilisini aramak için yollara düşmüş ve Payitaht şehri yakınlarına gelmiştir.

Dağda rastladığı bir çobandan Salman Bey'in başından geçenleri öğrenen Turnatel Hanım, Gevher Hanım'ın öldüğünde üzerinde olan elbiselerini giyerek mezarının başında beklemeye başlar. Mezar başında dua eden ve *Kur'an* okuyan Salman Bey, bu güzelin Turnatel olduğunu anlayınca acısına rağmen çok sevinir.

Sevgilisini ailesiyle tanıştıran Salman Bey ile Turnatel Hanım için kırk gün, kırk gece düğün yapılır. Onlar murada ererler. Turnatel Hanım'la gelen Eyyam Münecim de Hatem şehrine yolcu edilir (Aslan 1975: 353-354).

Hikâye, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaygın olarak anlatılmaktadır. Hikâye öğrenci (Feridun 1938, Özmen, 1970) tezinin dışında bazı kaynaklarda da bulunmaktadır (Olçay vd., 1988; Aslan, 1992).

Salman Bey Hikâyesi'ne gelince bu hikâye yaşanmış bir olayın kahramanları değiştirilerek oluşturulmuş bir klasik halk hikâyesidir. Bu çeşit halk hikâyesi yapılanmasında gördüğümüz kahramanların (Salman ve Turnatel) birbirlerine badeli olmaları daha hikâyenin başında kendisini göstermektedir. Pir elinden verilen üç bade Allah'ın, peygamberlerin ve Salman ve Turnatel'in aşkına içirilmiştir. *Bade, bota, buta* içme geleneği Türk halk hikâyelerinde olduğu gibi âşıklarımız için de değişmeyen bir geleneğin edebiyatımıza yansımadır. Sadece âşıklar ve hikâye kahramanları değil, şamanlar, destancılar da bade içmektedirler (Alptekin 2002: 32-36).

Hemen hemen her hikâye kuruluşunda badeli âşıklardan erkek gurbet yollarına düşerken kız evinde bekler. Bu hususu normal karşılıyoruz, çünkü Türk aile geleneğinde kızın evden dışarıya çıkması pek hoş karşılanmaz. Gurbete çıkan Salman yolda Gevher Hanım'la karşılaşır ve onunla uzunca diyebileceğimiz bir aşk yaşar. Bu aşk macerasının içerisinde karşılaştığımız *Hak âşığı* olup olmaması sınavı hikâyeci tarafından çok uzun anlatılmıştır. Hikâyenin bu bölümü bize Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi'ni hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi Selvi'yi kaçıran Şahoğlu Şah Abbas; Emrah ve Selvi'nin *Hak âşığı* olduğunu görünce iktidar gücünden vazgeçerek hakkın yanında yer alır. Salman Bey Hikâyesi'nde de "*Celal Vezir'in hazırladığı muammalar zincirinin son safasını da addabdıktan sonra, doğruca padişahın önüne gedif boynunu uzadanda padişah:*

"Bu tamam ham Hak âşığıdır. Çözün bunun elini ayağını." deyende, Celal Vezir dedi ki:

"Padişahım sağ olsun daba mana verdiğin hükümdarın müddeti pitmedi, indi hükümdar menem, ona men gerer verecem." deyende padişah babdı ki, bekgetden daba

vahit dolmuyuf:

Celal Vezir dedi ki:

“Şimdi bize Arapça, Farsça, Türkçe lisanlarınan yeddi hana türkü söyleyeceksen, ama gullandığın kelmelerin üçü de üç lisanda aynı manrya gelececektir. Eğer biri yanlış bozuh olursa haman boynunu vurduracam.” (Aslan 1975: 380).

Salman Bey burada istenileni yerine getirir. Örnek olması açısından dörtlüklerin dördüncü mısralarını aşağıya alıyoruz:

Arap lisan, Farsi zeban, Türki dil
Arap tarık, Farsî irab, Türkî yol
Arap berri, Farsî yaban, Türkî çöl
Arap yeddi, Farsî destî, Türkî el
Arap abmer, Farsî sürbü, Türkî al
Arap perti, Farsî lale, Türkî gül
Arap sülbü, Farsî kemer, Türkî bel
Arap meyyit, Farsî mürde, Türkî öl (Aslan 1975: 380-385).

Salman Bey ile Gevher Hanım için verilen çeyizin Selvi Han için verilen den pek farkı yoktur. Dörtlüklerle anlatılan ve istenilen çeyizlerden sadece bir hanedekini aşağıya alıyoruz:

İnci mercan, çim lalizar
Yagut, zümriüt, her ne ki var
Yeddi hazne lal i gevhar
Ona emsal elmas da yaz (Aslan 1975: 382).

40 gün 40 gece boyunca yapılan düğün de eski bir geleneğin hikâyemize yansımış şeklidir. Halk anlatmaları dediğimiz masal ve halk hikâyesi metinlerinde düğünler aşağı yukarı aynı sürede yapılmaktadır.

Bu hikâyede dikkatimizi çeken bir başka husus *Eyyam Münecim* tipidir. Eyyam Münecim fala bakan, gelecek hakkında kehanette bulunan birisidir. O bir erkek olmasına rağmen Turnatel Hanım’la birlikte yollara düşmekte, aylarca hikâyemizin bayan kahramanına yardımcı olmaktadır. Halk hikâyelerinin dışında destan ve masallarda da karşılaştığımız bu tipin edebiyatımıza yansımaları İslam öncesi geleneklerindedir. Bilindiği gibi şamanların bir görevi de fala bakmak, gelecek hakkında kehanette bulunmak ve kayıpları bulmadır. Buradaki Eyyam Münecim bu yönüyle tam bir şaman gibidir. Eyyam Münecim başlangıçta Turnatel’in hastalığını daha sonra da rüyada görülen delikanlıyı bulmak için yardımcı olan bir tiptir.

Salman Bey Hikâyesi’nde üç yerde ağaç [“Bir ağacın dibinde istirabat edirdiler.” (Aslan 1975: 370); “Bir ağacın dibine oturuf sazını aldı eline bakalım ne dedi.” (Aslan 1975: 373); “Özünü bir ağaca sökedi galdı.” (Aslan 1975: 392)]

Çıldırılı Aşık Şenlik'in Hikâyeciliği

geçmesi gölgesinden yararlandığı düşünülürse hikâyedeki olayları yaz mevsimiyle bağdaştırmamız gerekir. Bunu destekleyen bir başka unsur da yayla zamanıyla (Aslan 1975: 384) ilgili husustur.

Salman Bey Hikâyesi'nde diğer hikâyelerde olduğu gibi Kars ve çevresine ait orijinal deyimlerle karşılaşmaktayız:

"İlan sokmuş kimi olmak." (Aslan 1975: 374).

"Gulab asmak." (Aslan 1975: 362).

"Yerden dizinin galemi gırıldı." (Aslan 1975: 357).

"Deve kininden beterdi." (Aslan 1975: 384).

İlk örneklerini Dede Korkut Hikâyeleri'nde gördüğümüz "At ayağı küling olur, aşab dili yürüb olur, tez vurur, tez yetirir, menziline tez götürür." (Aslan, 1975: 383) şeklindeki uzun zamanı kısaca ifade unsuru olarak değerlendirebileceğimiz kalıp ifade Şenlik'in hikâyelerinin dışında diğer Doğu Anadolu Bölgesi halk hikâyelerinde karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut Hikâyeleri'yle Şenlik'in hikâyeleri arasında başka benzerlikler de vardır. Açların doyurulması çıplakların giydirilmesi şeklinde özetleyeceğimiz *toy* motifi her iki hikâyede de ortaktır: "Alban Vezir tezedden oğluna gırh gün gırh gece toy, düğün eyledi, ajlar doyuruldu, çalpablar geyindirildi, ölkede bayram elan edildi." (Aslan 1975: 383).

Bu hikâyede Sevdakâr Şah Hikâyesinde olduğu gibi Arapüzengi (Gaddarüzengi) tipiyle karşılaşmaktayız. Ancak buradaki Üzengi tipi diğer hikâyelerin tersine erkektir. Metinde, Arapüzengi'nin tanımında yer yer masal motifleriyle karşılaşmaktayız.

"Bir dudağı yerde birisi göyde üzine bahan gorbar." (Aslan 1975: 383).

"Onu öldürüf gannı kölmeğini mana getireceksen." (Aslan 1975: 385).

Hikâyede çeşitli formel unsurlarıyla da karşılaşmaktayız:

"Celal Vezir bu pilannan goşununu çekif getmebde olsun, biz geleh Salman beynen Gavbar hanıma." (Aslan 1975: 370).

Gevher Hanım'ın ölümü üzerine yas ilân edilir ve halk karalara bürünür. (Aslan 1975: 388). Bu yas âdeti çok eski bir Türk geleneğidir. Bilindiği gibi Türk destanlarının tacı olarak bildiğimiz Dede Korkut Hikâyeleri'nde de, ak çıkarıp karalar giyilmektedir. Aynı motif diğer halk anlatmalarında da karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde ölümden sonra tıraş olmama, cicili bicili giyinmeme gibi özellikler ise geçiş dönemleri içerisinde yaşamaya devam etmektedir.

Salman Bey'in haberini Turnatel Hanım'a veren bir çobandır. Çoban tipi göçebe Türk toplumunun değişmezlerinden olup günümüzde de bu özelliğini bilhassa Şenlik'in yaşadığı coğrafyada devam ettirmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki Karacuk Çoban tipi ne ise bu hikâyedeki çoban tipi de odur.

Salman Bey Hikâyesi'nde dikkatimizi çeken bir başka husus da 41 dörtlükten ibaret olan uzun bir destanın Salman'ın dilinden okunmasıdır. Örnek olması açısından *gördüm* redifli destanın bir dörtlüğü aşağıya alıyoruz:

*“İstanbul'da gördüm ikram izzeti
Âlemde bulunmaz emsal nisbeti
Altun bel simizar zevki ziyneti
Alosman tabtında saltanat gördüm”* (Aslan 1975: 399).

Çıldırılı Âşık Şenlik hikâye anlatma ve şiir söylemedeki hünerini hikâye tasnif etmede de göstermiştir. O, bölgenin yapısına uygun olan hikâye anlatmayı ustalarından öğrenmenin yanı sıra hayal gücüyle de zenginleştirmiştir. Hikâye içerisinde karşılaştığımız yeni unsurlar, atasözü, deyim, vb. hususlar ise büyük ölçüde hikâye anlatıcısı Âşık İslâm Erdener'in üslup özelliği olarak değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

- Ali Berat Alptekin, *Çıldırılı Âşık Şenlik Bibliyografyası (Hayatı-Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler)*, Ankara 1989.
- Ali Berat Alptekin, “Çıldırılı Âşık Şenlik'in Latif Şah Hikâyesi Üzerine”, *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2000, 1-10.
- Ali Berat Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara 2002.
- Ensar Aslan, *Çıldırılı Âşık Şenlik/ Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Ankara 1975.
- Ensar Aslan, “Âşık Şenlik'in Hikâyelerinin Konularının Kaynakları”, *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2000, 41-47.
- Mustafa Cemiloğlu, “Latif Şah Hikâyesinin Giriş Epizodu”, *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2000, 49-57.
- Fahrettin Kırzioğlu, “Çıldırılı Âşık Şenlik'in (1853-1912) Vatan ve Millet Duyguları”, *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2000, 161-173.
- Nusret Feridun, *Çıldırılı Âşık Şenlik Hikâyelerinden Sevdakâr / Kars Okul Kitaplarından*, İstanbul 1938.
- Selahattin Olcay-Ahmet Bican Ercilasun-Ensar Aslan, *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*, Ankara 1988.
- Erdal Özmen, *Çıldırılı Âşık Şenlik'in Hikâyeleri*, Erzurum 1970, (yayımlanmamış lisans tezi).
- Metin Özarslan, “Âşık Şenlik ve Âşık Sümmanî'de Rüya Motifi Üzerine”, *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2000, 229-235.
- Şeref Taşlıova, “Çıldırılı Âşık Şenlik'in Şiirleri ve Hikâyelerinin İçindeki Özellikler”, *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2000, 237-250.